

1. Álggo

Ragnhild Nilssonis, Stefan Dahlbergas ja Ulf Mörkenstamas

Álggo

Guokta mañemus jahkelågen lip rijkajgasskasattjat vuojnám álggoálm mugij riektáj lassániddje váráltvijdesbirástiddje dâhkkidimev, mij sierralâhkâj almmus AN:a *Deklarasjâvnnân álggoálm mugij riektáj birra* 2007 jages. Ávddânimbe l moatten oasen árrum fábmogap politijkalasj buorrânimbe boados álggoálm mugij siegen goappátjagá bájkálatattjat, dajvak ja rijkajgasskasattjat 1970-lågo rájes ja sáme nuorttarijkajn li árrum sieldes dâjmalattja dán buorrânimen (gehtja bv. Anaya 2009; Minde 2003; Shafir ja Brysk 2006).

Álggoálm mukdeklarasjâvnnâ biedjá i.s. ”álggoálm mugijn la riektá iesjmierredibmâj”. Dâjna riektâjn doarjjan oadtju iesjrâdâlattjat mierredit ietjasa politijkalasj sajâdagâv ja iesjrâdâlattjat állidit ietjasa ekonomalâs, sosiâlalâs ja kultuvralâs ávddânimbev”; álggoálm mugin la aj riektá ”ednamij, dajvajda ja luohkojda majt li árbbedâbâlattjat äjggum, ráddum jali ietjâlâhkâj ávkkim jali ättjudam” (AN 2007, 3. ja 26. Art). Almma sisanâdus álggoálm mugij riektá iesjmierredibmâj la huomana vilâ goappátjagâ rijddoássje ja umasslâgâsj vuojno ja rijkajgasskasasj riektá ij vatte buorre oajvvadusâv majt dât riektá mierkki oallevuodan jali gâktu luluj máhttet álliduvvat (Quane 2011; Xanthaki 2007; Åhrén 2016). Svieriga stâhta dâhkkidij sâmiij álm mugin riektâjn iesjmierredibmâj 2006 ja Svierik dan milta jienastij – aktan 143 stâhtaj – vaj AN:a állestjâhkanibme luluj álggoálm mukdeklarâsjâvnnâv dâhkkidit. Vuodo dán girjen la de ahte sâmiij riektá iesjmierredibmâj álggoálm mugin la dâhkkidum goappátjagâ rijkalattjat Svierigin ja rijkajgasskasasj riektân.

Sâmedigge l uddni álm mukvâlljidum ávdâstiddje orgâna mij galggâ ábjjat ja praktijkalattjat dâjmadit Svieriga sâmeálm muga riektâv iesjmierredibmâj. Juohkka demokratiddjan la máhttudahka dârbulasj ietjas sebrudagâ ja dan sebrulattjaj birra nubbe bielen, ja guovddelis politijkalasj ásadusâj birra nubbe bielen. Máhttudahka álm muga politijkalasj oassâlasstema, vuojno ja dâmadimvuoge birra l danen mierrediddje dâdjadittjat ja ávdedittjat demokrâhtak ásadusâjt (gehtja bv. Berelson et al. 1954; Thomassen ja Schmitt 1996; Bingham Powll 2000; Thomassen 2005). Valla máhttudahka aj gâktu dâj ásadusâj hábbmima birra bájnasj vâlljijiddjejuohkusav la ájnas, mij sierralâhkâj tjelggâ dán girjen. Moarmesmâno 19.b. 2013 ásaduvâj gudât vâlljim Sâmediggâj mañnel gâ 1993 jagen rabâduvâj ja dan bále tjadâduvâj aj

vuostasj válljijiddjeátsádibme samediggeválljima gáktuj. Átsádime guovddelisán lij válljimoassálasstem ja belludakválljim, dámadimvuoge ja vuojno umasslágásj konkrehtalásjássijn, ja media doajmma válljimin. Sámedigge lij dán rádjáj ájnna álmukválljidum orgána Svierigin mij ij lim plána milta átsáduvvam ja guoradaláduvvam dájvvalakkoj válljijiddjeátsádime baktu. Juo 1956 rijkkabiejvveválljima gáktuj vuostasj svieriga válljimátsádibme sajádahteduváj ja dan maññela li válljimátsádime tjadáduvvam gájkká rijkkalasj válljimij gáktuj náv gák álmukjienastime ja válljima Europaparlamántaj (Oscarsson ja Holmberg 2013).

Átsádibme fájllu de sáme válljijiddjejuohkusa birra ietjas álmukválljidum orgána gáktuj, vájku Rolf Sjölin juo 1960-lágon tjadádij válljijiddjeátsádimev válljima gáktuj kommuvnajda ja rijkkabájvváj állosujtár sámij siegen (Sjölin 2002). Gá svieriga Sámedigge ávdebut átsáduváj de ávdemusat tjalmostahteduváj dan institusjávnašasj organisasjávnnáj (ge. bv. Lawrence ja Mörkenstam 2012, 2016; Vasara-Hammare 2002, 2003), jali de dan formálasj sajádahka ja mandáhtta árrum buhtastahtte átsádime oasse (ge. bv. Hocking 2005; Josefsen, Mörkenstam ja Saglie 2015; Josefsen, Mörkenstam ja Nilsson 2016; Robbins 2011, 2015; Stepien, Petréte ja Koivoruova 2016). Válljijiddjeátsádibme mij guoradaláduvvá dán girjen la danen vuostasj sierralágásj Svierigin. Guovdelin la sáme válljijiddjejuogos valla aj politijkalasj belludagá ja media. Válljijiddjeátsádibme l oasse ja ájnnašamos prosjevtan mij buhtastahtta Sámedikke sajádagáv ja dájmvav sáme sebrudagán Svierigin ja Vuonan.¹ Prosjevta vuodo lij válljijiddjeátsádibme mij tjadáduváj válljima gáktuj vuona Sámediggáj 2009 (Josefsen ja Saglie 2011). Vuollelin vuoseduvvi báhtusa svieriga átsádime oases, lávkes lávkkáj buhtastahttem guovte samediggeválljima gaskan 2013 jagen galggá girjen gidán 2107 jagen almoduvvá. Álgo kapihtalin galggap oanegisláhkáj buojkodit válljijiddje átsádimev ja tjielggit moadda mijá vuojno milta ájnnašamos báhtusa.

2013 jage válljijiddjeátsádibme

Plána milta máhtalgis átsádime válljijiddjijis ja belludagájs la árrum akta stáhtadieda ájnnašamos suorgijs málggat ájge rájes (gehtja bv. Campbell et al 1960). Átsádibme masi válljijiddjeátsádibme l vuododum sisanedij 53 gatjálvisás ma hábbmiduvvin ulmijn báhtusá máhtti buhtastahteduvvat válljijiddjeátsádimev mij tjadáduváj samediggeválljima gáktuj Vuonan

¹ Prosjákta biednihahteduváj svieriga átsádimrádes Formas 2013-2016. Prosjáktajuohkusin lidjin li átsádiddje gietjat universitehtas ja allaskávlás Svierigin ja Vuonan (Vuonan Norut Altas – Álta/UiT, Vuona Ártikalasj Universitáhtta, Tromsö; Sáme allskávlá Guovddagájnon; Instituhtta Sebrudalátsádibmáj for Samfunnsforskning Oslon; ja Universitáhtta Oslon, ja Svierigin Stockholma, Göteborga ja Ubbmema universitehtajs).

2009 ja 2013, ja vuodujn ahte buohtastahttem aj máhtta dagáduvvat ietjá välljijiddjeätsádimij ma tjadáduvvi Svierigin. Ietján gá dát de Sámedikke välljimsiebreráde l árrum referänssajuohkusin bargon ätsádimev hábbmit.

Ätsádibme sisanedij rájadisájs pávstájn állestem webba- ja sms-diededimij.² Gatjálvisá ätsádimen tjalmostahttin välljimoassálasstemav ja belludakvälljimav ja dâmadimvuogijt ja vuojnojt umasslágásj konkrehtalasjássij. Mediakonsumsjávnna ja politijkalasj diededibme, institutsjávna lasj ássko ja áskeldibme gávnnuj aj aktan muhtem sosio-ekonomalasj vuododum duohkegatjálvisá.³ Tjuolldem välljijiddjeätsádibmáj tjadáduváj tjanágahtes vuorbe milta tjuolldemijn bájkoj 5000 jienastimdâhkkidum sámij gudi Svierigin viessun. Välljimfáb mudagás ja Sámedikke merustaládum jienastimlâhko 2013 jage välljimij aneduváj tjuolldemrâbman, adnoma mañjela Sámediggáj, ja gâbtjáj 8327 ulmutja. Ätsádime struktuvrra gatjádimehábbmimijn, tjuolldemdahkotjerdajn ja vásstádustjoaggemijn gâhttjaluváj dajvak etijkkagâhttjalimsiebrerádes Göteborgan ávdđâl gá ätsádibme álgaduváj.⁴ Giedde barggo tjadáduváj Enkätfabriken oasstema mañjela Göteborga Universitehta dahkamusá milta. Gieddeájgge lij moarmesmános gitta basádismánnuj 2013. Vásstádusfrekvänssa lij 53,8 prosántaj, mij vuojneduvvá viehka buorre báhtusin. Vuona välljijiddjeätsádimeijn bv. lij vásstádusfrekvänssa 15,7 prosánta 2009 ja 28,5 prosánta 2013.⁵ Välljijiddjeätsádimeijn ma Svierigin tjadáduvvin 2014 jage rijkkabiejvvevälljima gáktuj ja välljimin Europaparlamántaj lij vásstádusfrekvänssa 51,4 ja 55,8 prosánta.⁶

Gatjádibme juogeduváj, náv gâk ávdđála javladuváj, pávstájn. Juohkka rájadisán vatteduváj aj máhttelisvuohta gatjádimev dievddet internehtan ja gávnnuj nielle giellaj, julevsáme giellaj, nuorttasáme giellaj, oarjjelsáme giellaj ja dárogiellaj. Gájkka rájadisájn pávstájn duoddiduváj dáro gatjádibme ja duodden dasi vil tjuovoj aj gatjádibme sáme gielaj muhtemin. Geográfalasj giellajuogadimen mij aneduváj j sáme gatjádimeijn juohkemin vuododuváj pávsstânummarbájkij Sámedikke merustaládum. Gá giellaráje älla duolla de diedon la máhttelisvuohta duolla giella ittij boade duolla duosstuj. Guosská sierralâhkáj vásstediddjijda gudi árru giellaj geográfalasj

² Välljijiddjeätsádime dárkkelap buojkuldahkaj, gehtja 2. Appendiksav.

³ Gatjádibme gávnaduvvá állesvuodan dárogiellaj 2. Appendiksán.

⁴ Ätsálvis etijkkagâhttjalibmáj sisirájaduváj vuoratjismáno 14.b. 2013 ja etijkkagâhttjalimsiebreráde tjálatattjat dâhkkidij ätsádime tjadádimen biehtsemáno 10.b. 2013.

⁵ Galggá duoddiduvvat vásstádusfrekvänssa 2009 jage välljimij ij la dárkkelit merustaládum gá dokumentasjávna ij la álles (gehtja Josefsen ja Saglie 2011, 20).

⁶ Gálldo: SCB, Ättapartivalet 2010. Allmänna valen, Valundersökningen ja: SCB, Demokratistatistik rapport 20, Supervalâret 2014.

vijdedinguovloj álggolín. Gávnum la máhttelisvuohta gielav málssot telefávnámujttádusaj gáktuj ja vásstedít iesjválljidum gielan webban.

Statistijkalasj dáhtá e val máhte aneduvvat buojkodittjat sebrudagáv álggolís, statistijkka aj vaddá álgoplinajt massta álmuk definieriduvvá, jali juogos, bv. dáhtá baktu áhpadusmiere, árrombájke, gasskasisboado, sivijllastáhtusa birra j.i. Histárjalasj buojkodibme sámij juohkusin la moaddi málssusik vuojnojs ja gáttojs dábbdomárkkan árrum, mij tjielggasit vuoseduvvá nuppe kapihttalín dán girjen. ”Mañemus jahketjuodijn li állo máhtulattja átsádam sámij viessomav ja kultuvrav ja tjáledum li edna álgusvaddema dán ábnasa birra. Stuurámus oasse dássta la gájt buojkodum ”kultuvralasj álggolisperspektijvas” (Utsi 2007, 9). Midjij la árrum ájnas guoradallama ma dagáduvvi umasslágásj kapihttalijn e ádásisdagá jali ájmon anedi gáttojt ja málssusik vuojnojt majt ienepláhkosebrudak la dahkam histárjá tjadá. Mijá vuodo l árrum muhtem mudduj perspektijvav málssot álles ájgev gáhttjala diedulattja árrót fábmostruktuvraj birra ma li bájnattjam sámij gasskavuodav stáhtafámojda, vaj návti ij oassálasstet dájt struktuvrajda nannodit (Kukutai och Walter 2015; Ledman 2015; Kovac 2010). Doajvvom la árrum návti állet dárkkelap ja ájnnasap átsádimáj. Jelena Porsanger (2004) tjállá, átsádimbe galggá vuolget sámij (álgoálmugij) ietjas ássjelistas, ahte sáme galggi inkluderiduvvat jali sámij rádev gatjáduvvat átsádimen ja boados galggá ruopptot diededuvvat ja máhttelis sámij aneduvvat. Jus statistijkka ja guoradallama duodden dasi galggi aneduvvat politijkadagojda ja vuodon ságastallamij ienepláhkosebrudagá ja álggoálmuga gaskan, de l sierraláhkáj ájnas statistijkalasj guoradallama e boasstot sjatta (Walter och Andersen 2013).

Mihttidahkes átsádimbe vaddá máhttelisvuodav diedojt ráddjidum bájkálasj kontevstas viedtjat, ja de standardiserit ábnassav ja báhtusav vuosedít váni bisodak kontekstalasj tjielggidusáv. Mijá vuojno milta dáhtáj giehtadallamin majt välljijiddjeátsádimbe vaddá l ájnas kontekstalasj ráddjim bisoduvvá. Gá buohtastahttep dáhtájt sámediggevalljijiddjij ja ienepláhkosebrudagá gaskan dáhtáj hámen majt buojkulvissan SOM-instituhtta la ávdedam, de ij galga lágáduvvat náv gák ienepláhkosebrudahka l skávve jali duolla mierre bv. institusjávna lasj áskeldime márráj jali gasskaalmasj áskeldibmáj. E ga vuosedum sieradusá galga tjielggiduvvat gássjelisvuohtan, ájnat dan sadjáj guoradaláduvvat histárjálásj duoge tjuovgan ja vuodon vuojneduvvat ságastallamij mij goappátjagá vuododuvvá sáme sebrudagá ietjas ávdeldimijn ja vidjurin sáme li álggoálmuk riektáj ma li dahkkiduvvam goappátjagá Svierigin ja rijkajgasskasattjat.

Bargadibme dáhtájs ma li boahám gatjádinvásstádussan li aj moadda gatjálvisá dahkam, bv. gatjálvisáj ájnasvuoda birra, jus ulmutja gudi li válljim vásstedit muhtem sáme giellaj li dádjadam gatjálvisájt sámmiláhkáj gá gudi li adnám dárogielak gatjádimev ja jus mij njuolggá máhttep anodit vuododum stáhtadiedalasj teoriddjajt, ráddjimij majt da mierkkiji (gehtja bv. Smith 2009). Mij guosská teoriddjaadnemij lip bv. vuojnám árbbedábálasj teoriddja válljimoassálasstema ja válljijiddjedámadimvuoge birra ij vatte tjielggidusmierev mij vuordeduvvá. Ietjá vidjurijn la dan sadjáj stuoráp tjielggidusmierre, náv gáak iesjávustáladam máhttudagá sámegielan ja mierre massta lip válljim sosiálalasj integrasjávnnán sáme sebrudagán gáhttjot. Gehtjadittjat dáj vidjurj vuosstij li guokta umasslágásj lāhkoárvo dagáduvvam moattet gatjálvisás gatjádimen.⁷ Vádá dán lāhkoárvo tjerda anon la ahte dádjaduvvá merustalle mihtton, gānnā juoga dádjaduvvá buorep (bv. buorre máhttudagá sámegielan, jali alla sosiálalasj integrasjávnnā mierre sáme sebrudagán) ja merustaláduvvā muhtemij mij dádjaduvvá nievrebun (bv. binnā máhttudagá sámegielan ja vuollegis integrasjávnnā mierre). Lāhkoárvo ij gālggā dán merustalle vuoge milta tjielggiduvvat, ij ge mihtton sámevuhtaj. Máhttep dan sadjáj aj dānna gāvnnat tjielggidusáv bāhtusij majt dá vidjura oadtju histārjān ja stāhta dālāsājggāsasj segregasjávnnā- ja assimilasjávnnāpolitijkan sāmij vuosstāj (gehtja 2. kapihttalin).

Vádá anodit vāni reflektēridak vuododum stāhtadiedalasj teoriddjajt bv. guovddelis-rabddabielle, jali ihtanisā majt sáme ietja e ane jali aktisasjvuodav dābdā, l ātsādibme návti máhttā āvdedit ”mij” ja ”sij” bisoduvvá gasskavuodan sāmij ja stāhta gaskan. Dakkir vuojnōn l aj vādā āvdedit juogostjuolldemij ja tjuolldemij āvddālijguovlluj sāmij s ietjastisā, gānnā ihtanisā ja definisjávnnā sāmij s tjielgga ālggolisperspektijvas nannoduvvá. Gāhttjalām lip dav gāhttit, bv. dieddela bājkālasj tjielggiduskontevsta ājnasvuodav. Ij la visse lip vuorbástuvvam ruoptusvaddet dāv tjerdalasj rahtjamav dán girje gājkan oasen, valla vuodo l ārrum vuollegisvuodav dābdāt kontevstalasj āvttjimussaj majt dāhtāābnas mierkki ja āvddālijguovlluj juohket ja sāgastallat mijā bāhtusij ja guoradallamij sáme sebrudagājn.

Åtsādime boados perspektijvan badjelis

⁷ Máhttudagá sámegielan li vuododum additijvalasj lāhkoārvvuj (iesjávustalādam máhttudagājs) ma li vuododum gālmā máhttudakmihttj (lāhkā, sāgas ja dādjat sámegielav). Lāhkoārvon mij giehtadallā sosiálalasj integrasjávnnā sáme sebrudagán gāvnnuj gatjálvisā aktisasjvuhtadābdō birra sáme lahkabirrusij, aktisasjvuhtadābdō ālles Sāmij, rádnej lāhko gudi li sisitjāledum sáme jienastimlāgon, rádnej oasse sáme duogij gejn sābrāstallā sahtebejven ja jus la bajāssjaddam sáme birrusin (vuosstājvāsste gatjádimgatjálvisā 34 1, 34 2 35, 36, ma gāvnnuj 2. Appendiksān)- ma li ādāsīs kodiduvvam vaj alla ārvo vuosstājvāsstedi nanos aktisasjvuhtadābdōv, alla oasse rádna sáme duogij jnv.

Juohkka kapihtal dán girjen la tjáledum vaj galggá máhttelis láhkát aktijmahtta girje ietjá kapihttalijis ja mierkki gájkka kapihttalijn li ietjasa báhtusa ja manijbáhtusa, valla aj sjimugis kontekstalasj tjielggidusá máhtti moatten kapihttalín gárddáduvvat. Gá dánna galggap gáhttalit vuosedit átsádimme ájnnašamos báhtusijt de sihtap danen ávdemusát vuojnustahttet guokta álggop vidjura Sámedikke doajmmaj manna almmus vuordek stuorra ájnnašvuolta dádjadittjat válljijiddjedámadimvuogijt ja vuojnojt válljimin Sámediggáj (edasik 2013 jage válljimin): svieriga stáhta politikka histárjálattjat - majt lip juo badjelin bággalam – ja Sámedikke dahkam fábmudahkan ráddidusá vuollásasj ráddjidum formálalasj mandáhtajn ja iesjmierredime muhtem muddujj.

Vuostasjbággalum vijor – stáhta politikka histárjálattjat - la mierrediddje, danen gá tjielggasit la bájnattjam guokta vidjura ma gájkbadjásattjat la ájnnašamos dádjadittjat válljijiddjedámadimvuogijt ja vuojnojt moatten guoradallamin ma vuoseduvvi dán girjen, vuojn máhttudagá sáme gielajs muhtemin sosiálalasj integrasjávna mierev sáme sebrudagán. Tjuolldemihtanis majt mij Israel Ruonga milta (1961, 1982) juohkka sajen girjen gáhttjop sáme álmuga ”juogostjuolldemin” la njuolgga tjuovos stáhta politikas gánna umasslágásj sáme juohkusa li biejadum umasslágásj gasskavuodan láhkaásadibmáj, tjielldesebrulattja ja sáme gudi álla sebrulattja tjielden. Dánna álgon sihtap siejvvet guovte ájnnaš oassáj dán politikkan (Sámedikke histárjálalasj ja politikkalasj kontáksta váttugappot ságastaláduvva 2. kapihttalín). Vuostatjin la stáhta politikka boatsojäládušáv tjalmostahttam, mij la dahkam ietjá árbbedábálasj sámeäládušá – bv. bivdo, duodje ja guollim - állu diedulattjat biejaduvvin sierralágásj sáme rievtesvuodaj vuogádagá álggolin mij dagáduváj vuostasj guohtomlágajn 1886, de vargga 150 jage rájes. Nuppus sáme álmuga tjuolldem nannoduváj stáhta guovtegerdak politikkalasj dájma baktu, gánna dájmalasj segregasjávnašpolitijka ulmme lij jáhttesámijda ja tjielgga assimilasjávnašpolitijka ulmme li sámij vuosstij boatsojäládušá álggolin. Dahkam la umasslágásj vidjurijt umasslágásj juohkusijda sáme sebrudagán goappátjagá dájmadit árbbedábálasj äládušájt ja gielav ja kultuvrav bisodit.

Dájn guovten vidjurijn – máhttudagá sáme gielajs muhtemin ja sosiálalasj integrasjávna mierre sáme sebrudagán – li bv. álla tjielggidusárvvo válljimoassálasstema gáktuj ja vuojneduvva luohkkon sierralágátja válljimij Sámediggáj (gehtja 5. kapihttalín). Árbbedábálasj stáhtadiedalasj tjielggidusvuogijn, majn bv. sosio-ekonomalasj luohko náv gák áhpadus ja sisboahito máhtti válljimoassálasstemav tjielggit, álla gis stuoráp tjielggidusárvvo. Vihtta ietjá vidjura dan sadjáj tjielggiji - majt lip gáhttjum vuosediddjen sosiálalasj integrasjávnaš sáme

sebrudagán – välljimoassálasstem ávvánagi buorep. Válljimoassálasstem la tjielggasit alep gejda stuorrát dábdi aktisasjvuodav lahkabirrusijn ja álles Sámiijn (dánna jienastin 68 ja 69 prosánnta välljijiddjijs jus buohtastahtá 38 ja 44 prosentajn välljijiddjijs gudi diededin muhtem márráj aktisasjvuodav dábddin), säbrástallam ienemusát sámij ja ienemus rádna li jienastimlågon tjaledum (dánna jienastin 72 ja 67 prosánnta jienastin jus buohtastahtá 38 ja 44 prosentajn välljijiddjijs gudi diededin e säbrástalá sámij, jali állim rádna jienastimlågon tjaledum), ja li bajássjaddam sáme birrasin (dánna jienastin 64 prosánnta jienastin jus buohtastahtá 45 prosentajn välljijiddjijs gejn ij lim sáme bajássjaddam). Giellamáhttudagáj gáktuj li báhtusa sjimuga: välljimoassálasstem lij 72 prosánnta välljijiddjiida iesjárvestaládum buorre máhttudagáj sáme gielajs muhtemin jus buohtastahtá 43 prosentajn välljijiddjin iesjárvestaládum binná, jali álla máhttudagá. Ietjá tjielggidusá li diedon aj ájnna tjielggitjit välljimoassálasstemav, bv. mij stáhtadiedalasj teoriddjadahkamin álu gáhtjoduvvá árvusmahttemtjielggidussan, náv gák miellogisvuoha sáme politikkej ja jus adná l ávdástuvvam ja máhttelisvuoha l bájnattit Sámedikke ájrrasijt.

Sämmiláhkáj li máhttudagá sáme gielajs muhtemin ja sosiálasj integrasjávnná ájnasvuoha belludagáj välljijiddji aktijbiedjami– vaden ávvánagi stuoráp gá ietjá árbbedábálasj tjielggidustjerda – valla ájnna sabbo tjielggitjit belludakválljimav li sieradusá vuojnojn (gehtja 6.kapihttalin). Sieradusá vuojnnet li lahka aktijdum sáme álmuga juogostjuolldemijn. Guokta gálmát politikkasj konkrehtalasjássijs gánná vuojnosieradusájn lidjin stuorámus tjielggidusárvo tjielggitjit välljijiddji beludagá välljimav lidjin gatjálvisá jus sáme tjieldij álggolin birriji stuoráp bájnattimev oadtjot náv gák tjieldij sebrulattajn, ja jus tjielde birriji stuoráp bájnattimev oadtjot. Goalmat politikkasj konkrehtalasjássje gánná vuojno buoremusát tjielggiji välljijiddji belludak välljimav lij jus Svierik birri ILO- konvensjávnná 169 ratifiserit. Gatjálvisán vásstedi bv. 50 prosánnta Jakt – och Fiskesamij välljijiddje dat la buorre jali hármmat buorre oajvvadus, mij máhtá buohtastahetduvvat 98, 95 ja 94 prosánnta Min Geaidnu, Sámiid Riikkabellodagá ja Guovssonáste välljijiddje dasi guorrasin. Vuovdega (87 prosánnta), Landspartiet Svenska Samera (83 prosánnta) ja Samernas/Sámits (82 prosánnta) välljijiddje tjielggasit guorrasin dán oajvvadussaj, ja gájkka välljijiddje siegen 77 prosánnta vásstedi dat la buorre jali hármmat buorre oajvvadus.⁸ Dát perspektijvas átsádibme vuoset politikkasj

⁸ Álbmuda välljijiddje állim moaddása mijá átsádimen merustalátjit sihkar statistikkasj manijbáhtusijt ja danen belludagáv dánna guodep.

belludagá ávdásti umasslágásj juohkusijt sáme sebrudagán, gánná juogedum
válljijiddjejuohkusin li tjielgga hábmádum vuojno umasslágásj politijkalasj konkrehtalasjássijn.

Poltijkalasj tjuolldemihtanis tjielggá aj gá átsådip majt válljijiddjejuogos adná muhtem
politijkalasj konkrehtalasjássijn ja gáktu konkrehtalasjássje válljijiddjij vuoynos li aktidum
(gehtja 7.kapihttalín). Svieriga politijikka ja sámij juogostjuolldem la ájnas gáktu sáme politijikka
hábbmiduvvá, vil tjielggá buohtastahhtemin válljijiddjejuohkusijn Vuonan, gánná vuona stáhta
politijikka la vuojnnum ietjálágátjin ja dát tjuolldemihtanis gájjkásattjat állu fájllu (gehtja 13.
kapihttalín).⁹ Vuonan la iesjmierredibme tjuolldemihtanis válljijiddjejuohkusin, mij ij la
Svierigin. Politijkalasj tjuolldemihtanisáj guoradallam svieriga válljijiddjejuohkusin vuoset dan
sadjáj sáme válljijiddjejuogos la avtamielak ahte Sámedikke fábmó bierrí laseduvvat, juoga majt
lip tjielggim náv gákk lasedum iesjmierredibme l ájnas ássje válljijiddjejuohkusij. Gávnnu de
tjielgga rijddoihtanis sáme sebrudagá ja svieriga stáhta gaskan ja l sierraláhkáj vuoynos
gatjálvisájñ ma guoski máhttelisvuohtaj ájmon anedit árbbedábálasj áladusájt ja sáme kultuvrav.
Sámmibáale gávnnu tjuolldemihtanis válljijiddjij siegen lasedum sáme iesjmierredime sisanádusá
gáktuj, d.j. gáktu iesjmierredibme galggá álgaduvvat ja makkir ássijn Sámedikke bájnátjibme ja
fábmó bierrí laseduvvat. Vuojnnojienastitbme stivvri válljijiddjij belludak válljimav la
demokratiddjateorehtalasj ávdđágávva – ja dán hárráj sámediggeválljim vuorbástuvvaá - valla
jus dá nággididdje tjuolldemihtanisá ilá stuorru de vadá l juogostjuolldem duosstu Sámedikkev
duodas árvusmáhttet svieriga stáhta politijka ulmijn lasedit iesjmierredime mierev, juoga mij
vuojnnet la ájnnasamos válljijiddjejuohkusin.

Nubbe vijor – jali rábmavijor Sámediggáj – mij la ájnas moatte báhtusij majt vuojnne
átsådimen guoská stáhta politijkkaj dálásjájge, vuojn vijor Sámedigge l dagádum fábmudahkan
ráddidusá vuollásasj ja Sámedikken la sagga ráddjidum mierredumfábmó, jali ij ávvá
mierredimfábmó moatten ájnnasamos ássjen sáme sebrudagán (gehtja 3. kapihttalín dárkkelap
buojkuldahkaj Sámedikke formálalasj mandáhtas ja dahkamusás). Válljijiddjeátsådibme vuoset
bv. válljijiddejuohkusin la vuollegis áskeldibme ietjas álmukválljidum orgánaj, val 16
prosentan la viehka jali hármmat stuorra áskeldibme Sámediggáj. Dasi vil la vuollegis
áskeldibme politijkkárija Sámedikken, val juohkka vidát válljijiddjen la alla, jali hármmat alla
áskeldibme politijkarijs, ja binnep gá juohkka goalmát válljijiddje l dudálasj Sámedikke bargujñ
ja doajmmavuogijn, ja vájku jus guoská dan doajmmaj tjuottjodus fábmudahkan (30 prosánnta l

⁹ Ájnas dán aktijvuodan la aj boatsojaládusássje e Sámedikke giehtadaláduvá.

dudálasj jali hárrmat dudálasj), jali dájman álmukválljidum orgánan (28 prosánnta) Válljimoassálasstem la vil vuollánam vuostasj välljima rájes 1993, 71 prosent gitta 54 prosánntaj välljimin 2013.¹⁰ Dá lågo lulun vuosedit Sámedikken la rasjes sajádahka ietjas välljijiddjejuohkusin. Mijá bántusa siejvvi gájt ássje lágallasjuoda birra háhttu dádjaduvvat Sámedikke institusjávnnálasj organisasjávnná ja ráddjidum formálasj mandáhtas.

Válljimoassálasstema gáktuj demokratiddjateoriddjan álu ságastallá birra ahte gájkajn gudi guoskadalli politikallasj márrádusájs aj galggá gávnnut rievtesvuolta oassálasstet mierredimen (jienasta). Válljimin gánná gájka márrádusájs guoskadalli álmukválljidum orgánan, máhtta vuollegis välljimoassálasstem dádjaduvvat märkekan ilá binná áskeldibmáj demokrátalasj vuogádahkaj (5.kapihttalín). Árbbedábálasj ájáduskonstruksjávnná dávk vuojnnet ij la dalága anedahte välljimin Sámediggáj: jus márrádusá ma mierreduvvi Sámedikken li ráddjidum galle ássjáj – ja dikken ij la ávvá mierredimfábmo moatten ájnas ássjen sámesebrudagán - vuojnnet ij la sierraláhkáj alvos ahte välljimoassálasstem la vuollegis. Manen jienastit jus adná Sámedikkev fámodinmen ájnas ássjijn? Jali jus adná dikke suorggen svieriga stáhtaj fábmudagá vuogen? Gá gudi ettjin jienasta 2013 välljimin diededin manen ettjin jienasta, lij akta ájnnasamos árijs ma diededuvvin (mañnel ilá binná miellogisvuolta politikas) ahte Sámedigge lij fámodibme.¹¹ Márrádus ij jienastit luluj dat perspektijvas ávdemusat tjielggiduvvat vuosstálasstemín Sámedikke organisasjávnnáj fábmudahkan ja svieriga stáhta bisot mierredimfámov guovddelis politikallasj ássjijn.

Sjimugisláhkáj máhtta aj goappátjagá vuollegis áskeldibme ja assjme Sámedikke bargujn dádjaduvvat: Sámedikken fájllu formálasj máhttudahka doajmmat suorgijn majt välljijiddje adni ájnnasabmusin. Vuollegis áskeldibme l diedon hájes boados ja vuollegis áskeldibme juohká välljijiddjejuohkusav állásit, vájku bv. belludakválljim ja árvvoaktisasjuoda dábdo Sámijn (9.kapihttalín). Válljijiddje li dasi vil gájkásattjat asjmen dikke bargujn álmukválljidum orgánan valla aj árvustallama dikke bargos fábmudahkan li sieldes nievre. Nievres duobbmo l

¹⁰ Sámmbáale li ulmutja gudi li välljim Sámedikke jienastimlágón registardit 1993 jage rájes stuovagit lassánam, 5390 lågos vuostasj välljimin 1993 gitta 8327 2013 jage välljimij, ja almma láchko vattedum jiena li aj lassánam guhkep ájgev. Vuollániddje välljimoassálasstem la de gájkásattjat boados ahte gájka gudi li ietjasa registardi jienastimlágón e jienasta välljimin. Válljimoassálasstem vuosediddjen lágallasjuohtaj sjaddá danen ávvánagi gássjelap gá ietjá rijkallasj välljimijn Svierigin, mij nannoduvvá dikke ráddjidum mandáhtas.

¹¹ Dábálasj buohtastahttem mij Vuonajn dagáduvvá, gánná välljimoassálasstem la árrum gájkásattjat alep gá sámmediggeválljimijn Svierigin, ij ga doarjo välljimoassálasstem la vuosediddje ilá binná lágallasjuohtaj (gehtja 13. kapihttalín). Válljimoassálasstema buohtastahttemín vuojnnet sieradusá 13 prosentajn – sieradus 54 prosánnta välljimoassálasstema gaskan Svierigin ja 67 prosánnta Vuonan- gájkásattjat välljimvuogádagás tjielggiduvvá: Vuonan la välljimbejvve sámmlágásj välljimin Sámediggáj ja Stuordiggáj. Sieradus la, Svierigin gánná välljim Sámediggáj dájmaduvvá ietjas välljimbejven, ietjá jagen ja ietjá mánon gá ietjá rijkallasj välljima.

ásadussaj Sámedigge ja máhtisj dávk reflekerit ahte válljijiddje árvustalli digge ássijn majn la márrádusfábmo, nievres bargov dahká. Valla ilá binná áskeldibme vuojnnet la aj aktijdum Sámedikke organisajávnájn fábmudahkan ja dikke ráddjidum mandáhtajn. Teoriddja oadtju by. dárjav dajna gá sámediggeválljijiddjijs ienepláhko sihtá lasedit Sámedikke fámov ja bájnattjimev guovddelis ássijn. Ja mij márjju l ienep miellodahte dán aktijvuodan la dát la fámon vájku válljijiddjiin la alla jali vuollegis áskeldibme Sámedikke (10.kapihttalín). Dát perspektivas lulu vuollegis áskeldibme márkkan masi álu gáhtjoduvvá institusjávna lasj fámodisvuohan, d.j. vijor gánná válljijiddji vuorddaga majna ásadus galggá vuorbástuvvat, stedná ásadusá mandáhtajn ja máhttelisvuoha oallevuodan vuorbástuvvat. Árvustallá gus Sámedikke válljimjuogos ahte fábm sija álmukválljidumorganan la ilá ráddjidum ja bájnattjime ássijn ma li ájnasa sáme sebrudagán fájlluji – majt báhtusa mijá átsádimen vuosedi – de dát máhtta báhtusav vaddet institusjávna lasj fámodibmáj. Nuohkahit ásadusájn mij ij máhte vaddet majt válljijiddjejuogos sihtá institusjávna lasj organisajávná ja ráddjidum mándáhta diehti vuojnnet la málsudahkes válljijiddji vuojnos. Jus dat vil aktiduvvá Sámedigge l fábmudahka ráddidusá vuollásasj ja danen la sagga juorbás identitáhta ávdástiddje orgánan, de l máhttelisvuoha ilá binná áskeldibme vil nannoduvvá. Vuona guoran (gehtja 13. kapihttalín) tjielggá aj vuollegis áskeldibme svieriga Sámedikke ij máhte dádjaduvvat aktijmáhtta ilá binná lágalašvuodas mij la svieriga rijkalaš politikán ja dan ásadusájn sáme válljijiddjejuohkusin Vuona guoran.

Sámedikke ráddjidum mandáhta dahká aj sierralágásj gasskavuodav politikalaš belludagáj ja álmukválljidum politikarij ja válljijiddjejuohkusa gaskan. Buojkoduvvá konkrehtalašjássjepolitikalaš sisano guoradallam baktu umasslágásj sámediggebelludagáj prográmman Sámedikke 1993 jage rahpama rájes (gehtja 3.kapihttalín). Belludagáj prográmman gávnnu tjielgga aktelisvuoha guhkep ájgen makkir ássje li árvustaláduvvam ájnnašabmusin – giella, skávlá/áhpáduš, kultuvrra, boatsojáláduš, sáme riektá ednamij ja tjáhtjáj, ja avtalágásj riektá gájkka sámijda – vájku diedon gávnnu sieraš belludagáj gaskan man ednagav dá ássje dáttoduvvi. Moatten ássjen li Sámedikken dahkamusá fábmudahkan valla ij la mierredidde márrádusfábmo. Ássje mij tjoahkkájgessusin la árrum állu ájnnašamos vuostasj válljima 1993 jage rájes la árrum ássje sáme riektá birra ednamij ja tjáhtjáj, aktan ássje návdi, smáviellebivdo, ráhkkádagá ja bieggafámo birra. Gájkka politikalaš belludagáj la vuojno ahte sáme riektá ednamij ja tjáhtjáj birri nannoduvvat, náv gák luonndoluohko Sámen birriji stivriduvvat sáme álmugis. Sámedikken ij la mierredumfábmo dán ássjen. Belludagá gárvedi válljimav prográmman majn – Sámedikke dálásj mandáhtajn – ij la formálalaš mierredumfábmo ja majt sij

stuorámus jahkedahtesvuodajn e máhte állidit. Máhttelisvuohta l diedon suojmma fámoduhttet áskeldimev goappátjagá Samediggáj, ja belludagájda ja álmukválljidum ájrrasijda.

Ráddjidum mandáhtta máhtta aj muhtem márráj buojkodat tjielgga – valla smávva – sieradásajt kujnaj ja álmáj gaskan náv gák átsádibme tjielggi (gehtja 8.kapihttalín). Sieradásá e giehtadalá val sosio- demográfalasj diedoijt – kujnajn juohkusin la vehik alep áhpadus gá álmáj, ienebut viessu sáme guovddelisbájke álggolin, ja siján li vehik alep iesjárvestaládum máhttudagá sámeгийн ja li ienebut integreridum sáme sebrudagán – ja gávnnuji aj sieradásá vuoignon Sámedikke fábmuj ja bájnattjibmáj, ja makkir ássjiit Sámedigge bierrí ávdájdít ienebut bargonis. Válljiddjeátsádibme vuoset bv. kujna sihti ienebut gá álmáj lasedit Sámedikke fámov ienemus politijkalasj ássjiin ja digge galggá ávdájdít varresvuohta-ja skihpasujtto, nuorajdahkamusájt ja buohtaárvov. Vuohke dájdájdít dájt sieradásájt la ahte máhtta midjiit diededit juoga sieradásá birra gáktu kujnaj ja álmáj vidjura li hábbmidum. Le gus návti ahte kujna sáme sebrudagán – náv gák ienemus ietjá sebrudagájn- stuorámus ávdásvásstádusáv válldi sujtos ja huvsos, de suorge sjaddi ájnnasappo kujnajda. Kujnajn vil árvvaluvvi nuppástallamis sahtebiejven dejvadallat ja dav ájttsat, álu tjanádum sujttuj ja huksuj, ienebut gá álmáj. Sámmebáale Sámedigge ásadussan ij fála, vattedum dan dálásj mándáhtav, kujnajda moadda máhttelisvuoda doajmmat ássjiida jali jur dájn ássjiin. Sjaddá de kujnaj perspektijvas sierralágásj tjielgas ahte riektá iesjmierredibmáj ij máhte álliduvvat gá márrádusá ma guoski ulmutjiit sahtebáivváj e gávnnu politijkalasj mandáhtan

Hejttemin galggap dána bággalit guokta ietjá rábmavidjura Sámediggáj, ma aj li ájnnasa dán átsádibmáj. Vuostasj giehtadallá gáktu belludagá barggi nammadittjat ja áttjudit kandidáhtajt sijá listajda válljima ávdáala ja mañemus márrádus birra listaj aktijbiedjam dagáduvvá (gehtja 4. kapihttalín). Átsádibme vuoset belludagáj áttjudimprosessá umassláhkáj vuoignon li rahppot, d.j. jus ulmusj sihta oassálasstet ja vuosstájvásttet njuolgadásájt dasi de máhttelisvuoda li stuore dav aj dahkat. Ájnas doajmma mij la belludagá politijkalasj vuogádagán mávset dávk belludagáj ráddjidum ekonomalasj luohkojs, mij mañuttjissaj ráddidusás stivrriduvvá dan jahkásasj njuolgadahttemdiededimen Sámediggáj mij mierret dikke budjehtav (gehtja 3.kapihttalín). Luohko fájluij állestjáhkanimgávnadimij gaskan bargatijt rabásmielagit sáme sebrudahkaj, mij konkrehtalattjat vájvet kandidáhtaj áttjudimev valla aj máhttelisvuodav barggat belludakpolitijkalattjat ja vuododit dájmalasj belludakorganisasjávnañt, mij máhttelisvuodav dahká vil málggodimev belludagáj ja válljiddjejuohkusa gaskan.

Nubbe rábmavijor sisanet ahte Sámedigge l álmukválljidum sáme ávdástiddje orgána ja dájmatjit demokrátalasj dájman la ájnas gávnnu almulasj sadje gánná välljijiddjij vuojno nákkodagi máhtti ávddájbuvteduvvat ja ságastaláduvvat. Duodden la mierrediddje välljimdemokratiddjaj gánná l gáhpustibme belludagáj gaskan ahte välljijiddijn la máhttelisvuohta välljit diededimijn, d.j. diehtá ma li umasslágásj politijkalasj belludagáj vuojno ja majt ávdásti. Sieldes ájnas la dán almulasj sadjáj – gasskavuohta välljijiddjij ja välljidum ulmuttij gaskan - la medias. Gáktu ájnas ássje sáme sebrudagán ságastaláduvvi median, gáktu välljimsjváltjimus hábbmiduvvá, ja makkir diededim tjärdda välljijiddje máhtti oadtjot dáj almulasj diededimtjerdaj baktu la danen ájnas. Dán girjen tjalmostuvvá media doajmma välljima váksjumín. Goappátjagá public-service media ja prienntidum media l guoradaláduvvam. Kapihttalín mij la guoradallam public-service – SVT Sápmi, SR Sameradio ja SVT/SR:a aktisasj webbabelev sametingsvalet.se - la manijboados dán mediajn lij sámediggeválljis viehka vijdesbirástiddje váksjom, moadda tema giehtadaláduvvin, välljim vuojnustahteduváj moatten ságastallamin ja moadda vuojno ávddájbuvteduvvin (gehtja 11.kapihttalav). Bájvvásasj rijkalasj ja bájkálasj pressa átsádimen, ja Samefolket tidnigin lij boados ávvánagi ienebut juogedum (gehtja 12.kapihttalín). Guoradallam vuoset rijkalasj prása gájjkkásattjat ij ávvá váksjudá sámediggeválljimav, bájkálasj tidniga li tsuojggusit nievre váksjumim ávdedittjat sáme almulasj doajmmaguovlov gá Samefolket hármmat tjielggasit vuosstájvásttet media doajmmaj sáme álmulasjvuoda guodden välljima buorre váksjumijn. Sámmebáale guoradallama dahki moadda ájnas gatjálvisá birra gáktu álmulasj sadje vuojnnu. Dakkir gatjálvis la ahte välljijiddje biedji tv:av ájnnasamos mediagállidon diededibmáj- ávddál gá goappátjagá radio, sametingsvalet.se ja Samefolket- sámmebáale gá tv:an lij ávvá nievrep váksjum välljimís. Ietjá guoradallam la ájnnasamos gállido diededibmáj välljima ávddála välljijiddjij ienepláhkuj lij ságastallam rádnej ja fuolkijn, ja belludakprogramma, juoga mij vuoset almulasj politijkalasj ságastallam gájk ávdemusát la media diededimgaskostime álggolin. Jus la návti, de máhttá ávdedit sieradásjtt nannodit välljijiddjij gejn l alla sosiálalasj integrasjávnná sáme sebrudagán ja välljijiddjijn gaskan gejn la vuollegis, bv. politijkalasj miellogisvuoda ja máhttudagáj gáktuj gáktu belludagá vuojno li umasslágásj konkrehtalasjássijn.

Girje disposisjávnná

Girje l gájjkkásattjat disponeridum gálmán umasslágásj oassen. Vuostatjin guoradaláduvvá rábmavidjurijs moadda majn Sámedigge doajmmá. 2. kapihttalín (Patrik Lanttos ja Ulf

Mörkenstamas) hábbmiduvvá histárjålasj kontäksta manna Sámedigge dagáduváj ja uddni doajmmá. Kapihtal vaddá vargga vihttaláktjuohtejahkásasj perspektijvav goappátjagá stáhtá politijkkaj ja sáme politijkalasj fábmotjoaggemij. 3. kapihtal (Anna-Maria Fjellströmas, Marie Knoblochas, Ulf Mörkenstamas ja Ragnhild Nilssonis) buojkot konkrehtalattjabut Sámedigge formálasj mandáhtas ja buojkodi válljimvuogádagáv mij njuolgat Sámedikke politijkalasj oasev. Sämmláhkáj vatteduvvá oanegis tjoahkkájgäsos belludakvuogádagás mij ávdđan ja vuoset vuodon vuojnnet la sieldes nanos: belludagájs ma mandáhtav oadtjun 2013 jage válljimin, li gájkka belludagá (ietján gá akta) oassálasstam vuostasj válljima 1993 jage rájes. Tjuovvo 4. kapihtalin (Anna-Maria Fjellströmas) buohtastahteduvvá gáktu belludagá li organiserim ietjasa sisnjásj bargov nammadittjat ulmutjijt gudi mañutjissaj galggi kandiderit belludagá ávdás ja doajvvo válljiduvvi ájrrasin, jali sadjásattjan Sámedikken. Kapihtal hiejteduvvá guoradalá gáktu kandidáhta, ájrrasa ja sadjásattja aktisasattjat li ávdástum válljimjuohkusij állesvuodan sjierves, álldaris ja geografalasj hájmmabájkas.

Girje nuppen oasen la válljijiddjedámadimvuohke ja vuojno guovddelin. 5. kapihtalin (Stefan Dahlbergis ja Ulf Mörkenstamas) guoradaláduvvá belludagáj válljijiddjij ja válljijiddjij belludakválljima aktijbiejadibme. Tjuovvo kapihtal, 7. kapihtal (Ragnhild Nilssonis, Ulf Mörkenstamas ja Richard Svenssonis) tjiengot politijkalasj tjuolldemrájij guoradallam sáme válljijiddjejuohkusin. 8. kapihtalin Ragnhild Nilssonis, Maria Janssonis, Ulf Mörkenstamas ja Stefan Dahlbergas) átsáduvvá sjierve merkadus sámediggeválljimin. Politijkalasj áskeldibme ja sosiálalasj ássko válljijiddjejuohkusin la guovddelin tjuovvo guovten kapihtalin, politijkalasj áskeldibme 9. kapihtalin (Sören Holmbergas) ja sosialalasj ássko 10. kapihtalin (Ragnhild Nilssonis ja Tommy Mölleris).

Goalmát oasse sisanet guokta kápihtala majn media doajmma sámediggeválljimin ságastaláduvvá. 11. kapihtalin (Eli Skogerbøas ja Emma Sjøenden Vestlis) átsáduvvá public service media: SVT Sápmi, SR Sameradion ja Sámeradion.se. 12. kapihtalin (Andreas Gottardis) átsáduvvá válljima gáhttjam fertbájvvasasj ja bájkálasj pressan, ja ájggetjállagin Samefolket.

Mañutjissaj, 13. kapihtalin (Ulf Mörkenstamas, Stefan Dahlbergas, Johannes Berghas ja Jo Saglies), biejaduvvá svieriga válljijiddjeguoradallam 2013 perspektijvan gá buohtastahteduvvá sámediggeválljimijn Vuonan sámmi jage. Kapihtala guovddelin li gálmma suorge: válljimoassálasstem, politijkalasj tjuolldemráje ja lágallasjuohta.

Hiejttembáhko: Politijkalasj ávttjimusa dálásjájge Sámediggáj

Válljijiddjeátsáidbme ja dan báhtusa vuonet Sámedigge I moatten stuorra ávttjimusáj ávdán ja sihtap dánna siejvvet guoktáj, akta ájnnašamos álgop gasskavuolta svieriga stáhtaj ja akta ienemusát sisnep sáme sebrudagán. Vuostasj, álgop, le birra majt árvustallap vuodo gássjelisvuohtan, vuojn sisadno massta sáme riektá iesjmierredibmáj galggá mierkkit politijkalasj oallevuodan ij la nanustahtedum. Buktá ij la állu tjielgas makkir doajmma Sámedikken galggá vaj sáme álmuk Svierigin galggá máhttet dáv riektáv dájmadit, dát vájku sáme válljijiddjejuogos ja politijkalasj belludagá li avtamielalattja ahte Sámedikke doajmma sáme iesjmierredimen la guovdelis. Diedon la lahka gasskavuolta nuppijn rábmavidjurijn majt árvustalájma stuorra ájnnašvuodas dádjadittjat válljijiddjedámadimvuogev ja vuojnojt, vuojn Sámedikke formálalasj sajádagáv ja mandáhtav. Válljijiddjijs vuojnnoš la goappátjagá Sámedikke almulasriektálasj sajádahka fábmudahkan ja dan ráddjidum dahkamus hieredissan lasedittjat ja dájmadittjat riektáv iesjmierredibmáj. Átsáidme boados vuonet le sagga ájnnaš gáhttat Sámedikke sajádagáv ja háhttu dagáduvvat bálldalakkaj riektá sáme iesjmierredibmáj biejaduvvá ja váttugit mierreduvvá. Sámedikke organisasjávnaš ja dahkamusáv danen ij la máhttelis ságastaláduvvat sieradum ássjes gáktu svieriga stáhta politijka sámeássjiin bierru hábbmiduvvat állesvuodan. Dán ságastallamin dávk sáme háhttuji - ja Sámedigge ávdástiddje orgánan - máhttelisvuodav vatteduvvat avtalágasj vidjuriin oassálasstet politijka hábbmidibmáj. Riektá iesjmierredibmáj dáv rávkká (gehtja bv. Åhrén 2016).

Sisnásj ávttjimusá vuodo I nuppe rábmavidjuriin Sámediggáj álmukválljidum organan; tjuolldem. Gá tjielgálas sieradisá gávnnuji sáme sebrudagán ja dahki tjielgga tjuolldemrájiit aj Sámedikken, de dahká gássjelin jali vájku máhtodibme rávkalvisájt hábmádit ávdástiddje orgána baktu avtamielagit. Svierigin, lij akta ráddidusá ájnnašamos oarre Sámedikkev vuododittjat ”avtalágasj sáme ávdástiddjev”, oadtjot mij máhtta ”ávdedit avtalágasji [stáhta] sáme politijkkaj” (SOU 1989:41, 150, 149). Bilkálettjat de dá histárlasj dagádum ja nággidum tjuolldemráje máhtti aj ávkken árrat oarren stáhtaj rievddadum mandáhttaj Sámediggáj ja boahteájggásasj stáhta politijkkaj dálásj vidjuriin hábbmidum, siejve sáme sebrudagá sisnásj rijdojda. Vihke sjaddá de álgoálmuksebrudahkaj ja ij stáhta politijkkaj mij álgos dagáj dájt tjuolldemrájiit (gehtja bv. Josefsen, Mörkenstam, Nilsson 2016, 32). Jávsáidittjat masi válljijiddjejuogos vuojnnet la ávtamielalasj - ájnnašvuolta lasedit Sámedikke fámov ja bájnattjimev – de Sámedigge háhttu, dan belludagá ja álmukválljidum ájrrasa strategiddjajt gávnnat tjuottjodittjat dáv

válljiddjejuohkusa miellogisvuodav. Gå Sámedigge dán rádjáj ij la vuorbástuvvam dájna, vuoset i.s. vuollegis áskeldibme válljiddijn ietjasa ásadussaj.

Mañutjissaj la árvulasj dieddelit uddni gávnuji guokta dâhkkidum álmuga Svierigin - sáme ja dárrolattja – ja goappátjin la dâhkkidum riektá iesjmierredibmáj rijkajgasskasasj riektá milta. Svieriga ráddimlága guovddelisparagrafan javladuvvá ”gájkka almulasj fábmo Svierigin vuododuvvá wwwwwwwwwwwwwwwwwwwwwwwwedddddd” (SFS 1974:152, Kap.1, § 1). Gáktu galggá sáme álmugij dádjaduvvat? Ja mikkir formálalasj sajádahka galggá Sámedikken, jus la sáme álmugis massta almulasj fábmo vuododuvvá?